

Jurisprudencija, 2003, t. 49(41); 5–18

I. TEISĖSAUGOS VALDYMO PROBLEMOS

ORGANIZUOTAS NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE: FAKTINĖ PADĖTIS IR TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ PRAKTIKA

Dr. Aurelijus Gutauskas

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 84
Elektroninis paštas agutas@ltu.lt

Pateikta 2003 m. gruodžio 8 d.

Parengta spausdinti 2003 m. gruodžio 22 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Policijos fakulteto Policijos teisės katedros vedėjas dr. Raimundas Kalesnykas ir Teisės instituto direktorius dr. Algimantas Čepas.

Pagrindinės sąvokos: organizuotas nusikalstamumas, nusikalstamumas, kova su nusikalstamumu.

Keywords: Organized Crime, Criminality, Prevention of Crime.

S a n t r a u k a

Organizuotas nusikalstamumas tampa neatidėliotina ir vis didėjančia pasaulio problema. Ši problema tampa aktuali ir Lietuvai. Atkūrus nepriklausomybę besiformuojant Lietuvoje rinkos santykiams, vis labiau stiprėjant legaliai ekonomikai, organizuotas nusikalstamumas įgauna šių struktūrų veikimui daugelyje valstybių būdingų bruožų užimdamas nelegalias rinkas, tenkindamas bei kurdamas draudžiamų prekių ir paslaugų paklausą. Lietuvoje veikiančių organizuotų nusikalstamų grupuočių veikla yra įvairiapusė – pradedant grynai kriminaliniu reketu ir baigiant tokiais ekonominiais nusikaltimais kaip kontrabanda, nelegali ekonominė veikla, pinigų plovimas, pareigūnų papirkinėjimas ir kt.

Organizuotas nusikalstamumas – tai tas pats kriminalinis pasaulis, tik įgavęs daug organizuotesnes formas. Organizuotas nusikalstamumas – tai įvairių lygių nusikalstamos grupuotės su jau parengtais kadrais, patikrintais nelegalios apyvartos kanalais bei ištobulinta korupcijos sistema. Tai reiškinys, apimantis beveik visų rūšių nusikaltimus.

Šio reiškinio mastą pabrėžia tai, kad bendro atskleistų nusikaltimų skaičiaus tik apie 3–5 proc. sudaro organizuoti ir ekonominiai nusikaltimai, tačiau žala, padaroma dėl tų nusikaltimų, daug didesnė nei dėl kriminalinių nusikaltimų padaryti nuostoliai žmonėms ir valstybei. Be to, organizuotas nusikalstamumas dažniausiai veikia keliose valstybėse, daro įtaką ne tik ekonominei, bet ir valstybės valdymo tvarkai.

Straipsnyje autorius, remdamasis kriminologiniais tyrimais, praktine baudžiamųjų bylų medžiaga, statistikos duomenimis, analizuoja organizuoto nusikalstamumo atsiradimą Lietu-

voje, jo faktinę padėtį bei teisėsaugos institucijų praktiką. Autorius skiria ir detaliai nagrinėja du pagrindinius organizuoto nusikalstamumo plėtros Lietuvoje etapus. Pirmasis etapas siejamas su 1990 m. pradžia, jis tęsėsi iki 1995 m., o po 1995 m. organizuotas nusikalstamumas išgyveno naują raidos etapą.

1. Organizuoto nusikalstamumo užuomazgos Lietuvoje

Lietuvoje šiuolaikinis organizuotas nusikalstamumas nėra labai senas reiškinys. Lietuva paveldėjo sudėtingą naujausių laikų istoriją. Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje 1918 m. Lietuva pasiskelbė esanti nepriklausoma valstybė, kurios nepriklausomumas tarptautiniu mastu buvo pripažintas tik 1920 m. pradžioje. Maždaug po dvidešimties metų, 1940-aisiais, Lietuva buvo vėl okupuota. Tik praėjus penkiasdešimčiai metų, 1990-aisiais, vėl buvo atkurta ir paskelbta jos nepriklausomybė, realiai pripažinta 1991 m., iširus TSRS. Manoma, kad Lietuvoje organizuotas nusikalstamumas yra gana naujas reiškinys.

Geografinė, politinė bei ekonominė padėtis, istorinės tradicijos, etninė gyventojų sudėtis yra pagrindiniai veiksniai, nuo kurių priklauso nusikalstamų grupuočių, veikiančių konkrečioje valstybėje, būdingiausi požymiai. Atskirai reiktų paminėti puikią Lietuvos geografinę padėtį. Jūros kelias, jungiantis Vakarų ir Rytų Europą, daro didelę įtaką ne tik šalies politinei padėčiai, bet ir nusikalstamumo raidos tendencijoms.

Lietuva, kaip ir kitos TSRS valstybės, 50 metų buvo priklausoma nuo Rusijos. Šiuo laikotarpiu buvo atimta bet kokia galimybė gyventi vadovaujantis savo tautos mąstysena bei siekiais, o nuo kito pasaulio skyrė „geležinė uždanga“. Tiek vienoje, tiek kitoje uždangos pusėje gyvenimas tekėjo sava vaga, tačiau abiejose pusėse veikė gana didelės grupės žmonių, kurios ignoravo įstatymus ir nesiskaitė su kitų gyventojų interesais. Ilgą laiką būnant TSRS sudėtyje Lietuvoje nusikalstamumas priartėjo prie Rusijos nusikalstamumo struktūros. Šis faktas, be abejo, turėjo įtakos formuojantis organizuotam nusikalstamumui Lietuvoje [1, p. 3].

Pirmosios organizuoto nusikalstamumo užuomazgos TSRS po Antrojo pasaulinio karo buvo atsiradęs profesionalių nusikaltėlių luomas, vadinamieji „vagys įstatyme“, kurio atstovų buvo ir Lietuvoje. Galima teigti, jog šios organizacijos veikla buvo viena pirmųjų organizuoto nusikalstamumo formavimosi stadijų Lietuvoje. Šio luomo atstovai palaikė tarpusavio ryšius, turėjo savo elgesio kodeksą ir bendrą kasą. Ši profesionalių nusikaltėlių kategorija buvo išipareigojusi laikytis ne valstybės įstatymų, o savo griežtų vidinių elgesio taisyklių, kurios jiems tapo tradicija. Autoritetai rinkdavosi į susitikimus, kuriuose aptardavo veiklos planus, koordinuodavo tarpusavio veiklą. Laisvės atėmimo vietose kiti nuteistieji jiems sudarydavo išskirtines sąlygas. Šios nusikaltėlių organizacijos nariai, prisitaikę prie valstybinės komandinės ekonomikos, vykdė nusikalstamą veiklą, susijusią su operacijomis valiuta, prekyba brangiaisiais metalais, čekiais ir kt. Nepaisant to, jog už minėtas veikas buvo griežtai baudžiama, nusikaltėliams jos atnešdavo milžinišką pelną. Uostamiesčiuose ir didesniuose miestuose egzistavo prostitucija ir sąvadavimas. Slaptuose fabrikėliuose neteisėtai buvo gaminami žymių firmų drabužių falsifikatai, kurie buvo pardavinėjami turguose ir taip pat duodavo didelį pelną. Taigi „vagys įstatyme“ darė didžiausią įtaką organizuoto nusikalstamumo ypatumams mūsų valstybėje. Vakarų valstybės negalėjo tiesiogiai veikti šio reiškinio formavimosi procesų, nes tam trukdė „geležinė uždanga“.

Nekyla abejonių, kad organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje formos skiriasi nuo Vakarų pasaulio, tačiau organizuoto nusikalstamumo, kaip reiškinio, esmė lieka ta pati: didelio pelno siekimas, smurto naudojimas, korupcija, skverbimasis į valdžios sluoksnius.

Staugus nusikalstamumo augimas prasidėjo 1980 m. antroje pusėje ir tęsėsi iki 1992–1993 m., kai bendras nusikaltimų skaičius padidėjo du tris kartus, o sunkių nusikaltimų – dar daugiau. Vis daugiau nusikaltimų buvo padaroma naudojant šaunamuosius ginklus ir sprogstamąsias medžiagas. Vis dažniau nusikaltimai, padaromi buitinių konfliktų metu, per-

augo į iš anksto suplanuotus, rafinuotų formų grupinius nusikaltimus. Didelis nusikaltimų latentiskumas būdingas kyšininkavimo, turto prievartavimo atvejams, taip pat nusikaltimams ūkininkavimo tvarkai. Taigi tokioje įvairioje kriminalinėje srityje plėtojosi ir tebeveikia organizuotas nusikalstamumas.

Dirbtinai padidintas valiutos kursas, nuolatinis deficito buvimas, deformuota kainų sistema, privataus verslo draudimas skatino pagrindinę veiklą, kurios organizatoriai buvo vadinami „cechininkais“. Socialistinės gamybos atsilikimas suteikė tokiems žmonėms galimybę organizuoti pagrindinę paklausių prekių gamybą. Pagrindinė JAV organizuoto nusikalstamumo socialinė priežastis buvo visuomenės poreikis uždraustų prekių ir paslaugų [2, p. 24], o Lietuvoje ši bazė buvo įprasti valstybės nepatenkinami liaudies poreikiai: maisto, drabužių, kitų prekių, būsto ir pan. Tai sudarė sąlygas atsirasti prekybos „mafijai“, kita vertus, masiškai buvo gaminamos ir parduodamos falsifikuotos prekės. Tai suprantama, nes prekių, ribojant importą, buvo galima gauti tik „pagal blatą“ arba iš po prekystalio, mokant prekės antkainį. Kyšininkaudami, sukčiaudami, spekuliuodami ir vykdydami kitokią uždraustą veiklą organizatoriai visose įmanomose veiklos grandyse pažeidinėjo tuomet galiojusį baudžiamąjį įstatymą.

Gaudami dideles pajamas jie buvo suinteresuoti jas nuslėpti nuo valstybės. „Šešėlinė“ ekonomika ir pagrindinė rinka praktiškai vykdė visas mainų funkcijas. Atskirų asmenų rankose susikaupė didelės pinigų sumos, kurias tokie asmenys panaudodavo sudarinėdami sandorius, skolindami pinigus už procentus ir pan. Be kita ko, pagrindiniai turtuoliai patys turėjo rūpintis savo apsauga, užtikrinti sutarties saugumą, išieškoti skolas. Šiai problemai spręsti jie pasitelkdavo nusikalstamo pasaulio autoritetus, naudodamiesi korupcija palaikydavo ryšius su teisėsaugos institucijų darbuotojais. Toks pagrindinės gamybos procesas darė įtaką organizuoto nusikalstamumo susiformavimui.

Organizuoto nusikalstamumo pradžia Lietuvoje siejama su 1985 metais, kai buvo priimtas įstatymas „Dėl kooperacijos“ [3, p. 1]. Šiuo laikotarpiu prasidėjo nuolatinis ir nekontroliuojamas kapitalo kaupimas „perpumpuojant“ valstybės lėšas į kooperatinį, o iš esmės – į privatų sektorių. Tais sąstingio laikais tuo pasinaudojo partinė valstybinė biurokratija. Ji žlugdė administracines struktūras ir kartu turtėjo. Atsirado pagrindinių įmonių, gaminančių niekieno neapskaitomą produkciją. Šių pagrindinių įmonių savininkai, gaudami dideles pajamas, papirkinėjo reikalingus asmenis, šalindavo užsispyrėlius. Taigi partinio–valstybinio biurokratinio aparato solidarumas su „šešėlinės“ ekonomikos atstovais tapo abipusiškai naudingas. Nesnaudė ir nusikalstamas pasaulis, kuris pradėjo nustatinėti savo verslo taisykles. Padedami korumpuotų valdžios atstovų jie legalizavo savo verslą ir naudojosi juo kaip tam tikru etapu tolesnei nusikalstamai veiklai vykdyti.

2. Organizuoto nusikalstamumo plėtros etapai ir pagrindinės nusikalstamos veiklos kryptys

Analizuodamas organizuoto nusikalstamumo plėtrą Lietuvoje galėčiau išskirti du pagrindinius jo raidos etapus. Pirmąjį etapą siečiau su laikotarpiu nuo 1990 m. pradžios iki 1995 m., o po 1995 metų, manau, Lietuvoje organizuotas nusikalstamumas išgyveno naują savo raidos etapą. Pabandyčiau šiuos du etapus apžvelgti detaliau.

M. Gorbačiovo laikų pertvarka padarė didelį poveikį šalies ekonomikai. Kooperatyvų atsiradimas leido pagrindininkams užsiimti legaliu verslu. Kooperatyvų veiklai visiškai nebuvo pasiruošusi šalies teisinė sistema, todėl padaugėjo neteisėtų ir abejotinių sandorių, buvo tvarkoma dviguba buhalterija, vengiama mokesčių. Pamažu atsirado gana nemažai turtingų asmenų, kuriuos buvo galima šantažuoti. Iki tol egzistavusios pagrindininkų apsaugos grupuotės pačios, palikdamos savo šeiminius, jėga, įžūlumu bei kitokiomis prievartos priemonėmis „išlindo“ į paviršių. Taip 1989 m. pabaigoje ir 1990 m. pradžioje organizuoto nusikalstamumo srityje reketininkų grupuotėms pavyko užimti vyraujančias pozicijas. Lietu-

voje daugelio organizuotų nusikalstamų grupuočių veiklos pradžia buvo būtent 1990 metai¹. Aišku, formuojantis privatinės nuosavybės santykiams bei privačiam verslui pirminės organizuotos nusikalstamos veiklos rūšys pasikeitė. Operacijas valiuta, pagrindinius cechus pakeitė prostitucija, kontrabanda, finansinės machinacijos.

Apskritai 1989–1993 metai Lietuvoje susiję su staigiu nusikalstamumo didėjimu. 1993 m. 10 tūkstančių gyventojų teko 150 nusikaltimų. Tai buvo pats didžiausias nusikalstamumo lygis per visą Lietuvos istoriją [4, p. 3].

Nusikalstamumas keitėsi ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai. Pagal nusikalstamumo struktūrą situacija priminė tarpukario Lietuvoje buvusią situaciją, tačiau pagal nusikaltimų organizuotumą, jų sunkumą, nusikaltėlių naudotas technines priemones ji daug sudėtingesnė ir panaši į labiausiai urbanizuotų valstybių kriminogeninę situaciją.

Nusikaltimai tapo akiplėšiškesni, žiauresni. Padaugėjo turtinių nusikaltimų, ypač turto prievartavimų, vagysčių iš butų, automobilių vagysčių, plėšimų. Šie nusikaltimai priklauso didžiausio latentiškumo nusikaltimų grupei, todėl faktinis jų skaičius dažnai viršija oficialiosios statistikos duomenis. Gerokai padaugėjo sunkių smurtinių nusikaltimų, jie dažnai padaromi naudojant šaunamąjį ginklą bei sprogmenis [5, p. 58–59]. Buitinius nužudymus pakeitė iš anksto suplanuoti nužudymai, nužudymai iš savanaudiškų paskatų, nužudymai kaip sąskaitų suvedimo priemonė. Atsirado nužudymai pagal užsakymą².

Be abejo, tai turėjo įtakos ir naujų, laisvos ekonomikos rinkai būdingų nusikalstamumo formų bei rūšių atsiradimui: ekonominiai nusikaltimai, turto prievartavimas, organizuoti profesionalūs nusikaltimai, kontrabanda, spalvotųjų metalų grobimas³. Aišku, kad greta to egzistavo ir grynai kriminalinės grupės, darančios vagystes iš butų, automobilių vagystes, plėšimus ir pan. Tai iš esmės – primityvios pradinio kapitalo kaupimo formos, aplenkiančios laisvosios rinkos ekonomikos santykių susiformavimo procesą. Kriminogeninių sluoksnių atstovai greičiau nei daugelis kitų visuomenės narių perprato atsikuriančios ekonomikos rinkos dėsnius ir pasinaudojo jais siekdami neteisėtos naudos. Kartu formavosi ir profesionalių, organizuotų nusikaltėlių sluoksnis.

Paskelbus nepriklausomybę nei įstatymų leidėjas, nei teisėsaugos pareigūnai nebuvo pasiruošę tokiems visuomenės gyvenimo pokyčiams. Nusikaltimų ir juos darančių asmenų sparčiai daugėjo, o valstybei ir visuomenei vis sunkiau buvo rasti veiksmingų priemonių ir būdų šiam procesui stabdyti.

Manychiau, kad du įstatymai ekonomikos srityje iš esmės paveikė nusikalstamumą Lietuvoje: pirmasis – Lietuvos Respublikos įmonių įstatymas, [6] antrasis – Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymas [7]. Įmonių įstatymas visiškai legalizavo privataus verslo veiklą, kuri iki to pasireiškė arba kooperatyvo, arba individualios veiklos forma. Žmonės, kurie kooperatyvų klestėjimo laikais sukaupė kokį nors kapitalą, netrukdomai galėjo leisti jį į apyvartą. Todėl 1991 m. pradėjo kurtis įvairaus tipo, daugiausia prekybinės pakraipos įmonės, atsirado pirmieji privatūs bankai. Taigi pradinėse rinkos įstatymų pozicijose žmonių padėtis buvo skirtinga. Juk daugelis piliečių dėl didelės infliacijos 1991–1992 m. neteko per visą savo gyvenimą sutaupytų pinigų. Jie paprasčiausiai „sudegė“. Todėl ši žmonių kategorija praktiškai visai neturėjo galimybės pradėti naują rinkos gyvenimą. Reikėtų prisiminti, jog pirminio kapitalo kaupimo laikotarpiu turtingu žmogumi galima buvo tapti gana lengvai, nes neveikė daugelis mokestinių įstatymų, o gautų pajamų teisėtumo kontrolė buvo labai silpna.

¹ Pavyzdys galėtų būti Klaipėdos regiono organizuotos nusikalstamos grupuotės. Pradiniame savo veiklos etape dauguma jų reketavo, vogė, plėšė, žudė. Tik vėliau, sustiprėjęs grupuočių vidinei organizacinei struktūrai ir įgijus pradinio kapitalo, taip pat keičiantis ekonominei padėčiai jos aktyviai ėmėsi ekonominių nusikaltimų: alkoholio, tabako, naftos kontrabandos, pradėjo kontroliuoti lombardo paslaugų sferą, sporto bei medienos, automobilių verslą, pamažu pradėjo narkotikų verslą.

² Štai Klaipėdoje 1993 m. nušautas viešbučio „Skrydis“ direktorius, Panevėžyje rastas nušauto verslininko lavonas. Vilniuje 1994 m. bute išžudyta Ščerbakovų šeima.

³ UAB ir privatūs asmenys neteisėtai įgytą metalą dažnai įformindavo pagal fiktyvius dokumentus kaip gautą iš Rytų valstybių ir reeksportuodavo į Vakarus. Vien 1992 m. buvo išaiškinta apie 40 tokių atvejų.

1993 m. pradžioje Lietuvoje apytiksliai buvo apie 100 organizuotų nusikalstamų grupuočių [8, p. 38]. Jos labiausiai buvo išplitusios didžiuosiuose Lietuvos miestuose bei Biržų, Kėdainių, Kupiškio, Panevėžio, Šiaulių ir kituose rajonuose: „Vilniaus brigada“, Kauno „Daktarai“, „Žaliakalnio“, Klaipėdos „Gaidjurgio“, Šiaulių „Princų“, Panevėžio „Kaviero“, Alytaus „Baublių“ ir kt. Dauguma jų atsirado iš paprastų kriminalinių grupuočių, veikusių interesų arba gyvenamosios vietos pagrindu. Gerai žinoma Kauno „Daktarų“ grupuotė susiformavo pagal bendrą gyvenamąją vietą – Vilijampolę, jos nariai nuo vaikystės augino bandžius [9, p. 25]. Tuo tarpu Klaipėdoje viena garsi grupuotė susibūrė iš asmenų, kurie perpardavinėjo valiutą, spekuliuojo, sukčiavo, kita susibūrė iš grįžtančių iš laisvės atėmimo vietų asmenų bei nepilnamečių automobilių vagių. Šios grupuotės nariai ypač laikėsi „vagių įstatymo“ principo [10].

Organizuotas nusikalstamumas plito, o jį stabdyti nebuvo galimybių. Patraukti baudžiamajon atsakomybėn atskirus tokių grupių narius, ypač jų vadovus, buvo labai sunku. Viena svarbiausių priežasčių – tuomet galiojęs Baudžiamasis kodeksas nenumatė atsakomybės už nusikalstamų grupių organizavimą ir organizuotos grupės veiklą [11, p. 60–62].

Pirmu naujos visuomenės nusikaltimu tapo reketas. Kūrėsi organizuotos jaunų žmonių grupuotės, kurios suprato galinčios šiuo nusikalstamu būdu gauti naudos. Tokios reketininkų grupuotės būrėsi beveik visuose didžiuosiuose miestuose. Jos nustatydavo mokesť už prekybą vieta, už teisę prekiauti ir pan. Tokios reketo grupuotės pradėjo savo veiklą „stogo“, „draudimo“, „apsaugos“ principu [12, p. 30].

Štai Vilniuje buvo išaiškinta „Ogureco“ organizuota reketininkų grupuotė, kuri geležinkelio stoties rajone iš maršrutinių mikroautobusų vairuotojų rinkdavo mokesť už teisę dirbti šiame rajone grasindami fiziniu sužalojimu (nupjaunant pirštus arba galvą) arba transporto priemonės sunaikinimu arba sužalojimu [13]. Taip pat Vilniuje išaiškinta „Zelionų“ organizuota grupuotė, kuri iš Vilniaus „Halės“ turgavietės rajone veikusių parduotuvių savininkų užuominomis grasindami sunaikinti turtą arba panaudoti jų atžvilgiu smurtą rinko pinigus [14]. Savo tikslus jos dažniausiai įgyvendindavo naudodamos prievartą ir grasinimus. Tuo metu duoklę grupuotėms mokėjo dauguma verslininkų, nes juos apginti nebuvo kam. Dėl susiklosčiusios nepalankios situacijos šalyje, mažo atlyginimo į privačią sritį perėjo daug profesionalių policijos darbuotojų. Policijos tarnybos buvo kuriamos iš naujo. Aišku, šį momentą nusikaltėliai taip pat išnaudojo. Reketas klestėjo, nors statistikos duomenys to nerodė¹. Nusikalstamos grupuotės tapo tokios stiprios, jog atvirai konfrontavo su teisėsaugos institucijomis. Turėdami daug pinigų nusikaltėliai įsigijo gerų automobilių, įvairių ryšio priemonių, ginklų. Buvo prieita iki to, kad organizuotos grupuotės pradėjo legalizuotis oficialiai atidarydamos apsaugos firmas, kurios neva saugojo verslininkų turtą. Tikroji tokių firmų paskirtis buvo reketas [15, p. 101–112]. Reketo grupuočių jėgą rodo ir tai, jog didelė dalis verslininkų atsisakydavo rašyti pareiškimus, liudyti teisme bijodami dėl savo gyvybės arba turto saugumo. Su kooperatyvų veikla būtų galima sieti ir kai kuriuos organizuotų grupuočių veiklos pokyčius. Vienos iš jų tiesiogiai reketuodavo kooperatyvus, kitos – užtikrindavo kooperatyvų „apsaugą“, trečiosios – kooperatininkai ir nusikaltėliai tapdavo kompanionais – įdėdavo į kooperatyvo veiklą savo pinigų dalį ir tokiu būdu juos legalizuodavo [16, p. 15].

Grupuotės ne tik prievartavo turtą, bet ir vogė iš butų, naikino konkurentus, vogė transporto priemones, prekiaavo ginklais.

Ekonomikos srityje kartu su reketu to laikotarpio pelninga nusikalstama veikla buvo vadinamasis „geležinis biznesas“. Iš Lietuvos didelėmis partijomis į Vakarų Europą buvo vežami spalvotieji metalai. Spalvotųjų metalų kontrabandą vykdė ne tik nusikaltėliai, bet ir įvairios firmos. Organizuoti nusikaltėliai, sužinoję apie tokių firmų veiklą, „uždėdavo“ joms atitinkamus mokesčius.

Sukaupusios didelį kapitalą organizuotos nusikalstamos grupuotės perėjo prie antrojo savo veiklos etapo – nusikalstamu būdu įgytų lėšų legalizavimo. Priėmus Turto privatizacijos

¹ 1991 m. buvo užregistruoti 34, 1992 m. – 44, 1993 m. – 61, 1994 m. – 317, 1995 m. – 226, 1996 m. – 242 reketo atvejai.

įstatymą prasidėjo masinis valstybinės nuosavybės privatizavimas¹. Turėdami dideles „laisvų“ pinigų sumas nusikaltėliai turėjo pirmenybę įgyjant turto aukcione, paperkant valdininkus. Brutalia jėga bei pasinaudodamos verslininkų suteikta informacija grupuotės privatizavo daugelį objektų². Buvo privatizuojamos įmonės, kavinės, viešbučiai ir kiti objektai. Privatizacijos procesas Lietuvoje vyko parduodant objektus viešuose arba uždaruose aukcionuose, skelbiant viešą akcijų pasirašymą. Nusikaltėliai, naudodami jėgą bei grasinimus, papirkdavo atsakingus privatizacijos komisijos asmenis, įbaugindavo kitus aukciono dalyvius, kad jie atsisakytų dalyvauti aukcione. Jų tikslas buvo vienas – už mažiausią kainą nupirkti reikiamą objektą. Taigi Lietuvoje daugelis grupuočių suklestėjo prasidėjus privatizacijai.

Organizuotos nusikalstamos grupuotės, aktyviai dalyvaudamos privatizacijoje, turėjo didelės reikšmės didelių įmonių ir bankų žlugimui. Be to, jos padarė didelę ekonominę žalą ūkio subjektams ir gyventojams, praradusiems lėšas ir galimybę dalyvauti investiciniuose procesuose. Organizuotų grupuočių nariai tapo legaliai įregistruotų įmonių savininkais ir savo veiklos metodus perkėlė į ūkinę veiklą. Iš pradžių buvo siekiama įsitvirtinti pelningiausiose ūkio šakose: prekyboje naftos produktais, alkoholiu, tabako gaminiiais, vėliau buvo steigiami komerciniai bankai ir užsiimama įvairiausia komercine veikla. Taigi organizuotas nusikalstamumas užėmė nelegalias rinkas tenkindamas draudžiamų prekių ir paslaugų paklausą bei ją kurdamas.

Manychiau, kad organizuotos nusikalstamos grupuotės Lietuvoje galutinai sustiprėjo 1991–1992 metais. Būdamos gana stiprios grupuotės siekė visiškos savo teritorijos arba naujų teritorijų kontrolės. Aišku, tokią kontrolę buvo galima įgyvendinti tik prievarta. Naudojama prievarta bet ką priverčia paklusti, mokėti arba užleisti. Ji taip pat buvo naudojama grupuotėms aiškinantis tarpusavio santykius³.

Organizuotas nusikalstamumas savo „jėgą“ parodė 1993 m., kai Vilniuje buvo nušautas populiaraus laikraščio „Respublika“ žurnalistas V. Lingys [17, p. 106–126]. Šis laikraštis ypač plačiai rašė kriminaline tematika. Nuodugniai buvo aprašinėjama jau minėtos „Brigados“ kriminalinė veikla, jos ryšiai su komercinėmis firmomis. „Respublika“ tiesiogiai įvardydavo šios grupuotės narių pavardes, konkrečius reketo, pinigų plovimo per privatizacijos procesą faktus. Aišku, nusikaltėliams tai nepatiko ir jie ėmėsi drastiškų priemonių. Pagrindinės šio laikotarpio nusikalstamos veiklos sritys buvo reketas – jo pagrindas buvo klasikinė veiklos schema – „stogas“ ir kontrabanda – jos veiklos schema buvo dvejopo pobūdžio, pirmiausia alkoholinių gėrimų bei tabako gaminių tranzitas iš Vakarų Europos į NVS šalis. Antras kelias – naftos produktų, spalvotųjų bei retųjų metalų tranzitas į Vakarų Europą. Organizuoti nusikaltėliai vykdė nusikalstamą veiklą, susijusią su vogtų automobilių verslu ir prostitucija, kuri iš pradžių reikėsi prostitučių pristatymu užsakovui į namus, vėliau peraugo į prekybą moterimis, narkotikų verslu, falsifikavimą.

Taigi jau šiuo laikotarpiu formavosi naujas socialinis reiškinys – tarptautinis nusikalstamumas. Šios rūšies nusikalstamumo atsiradimą ypač nulėmė Lietuvos geografinė padėtis – ji palanki nusikaltimų tranzitui tarp Rytų ir Vakarų.

Analizuojant antrąjį organizuoto nusikalstamumo raidos etapą matyti, jog šiame etape nusikalstamos grupuotės atsisako reketo kaip pagrindinio pelno šaltinio ir imasi perspektyvesnės ir pelningesnės, kartu ir ne tokios rizikingos veiklos: prostitucijos organizavimo, narkotikų platinimo, nelegalių lošimo namų laikymo ir pan.

¹ Manychiau, jog nusikalstamu būdu įgyto turto investavimas į privatizacijos procesą yra ypatinga organizuoto nusikalstamumo forma (plačiai taikyta tuo metu), būdinga tik postkomunistinėms valstybėms.

² Viena žymi Klaipėdos organizuota grupuotė savo vardu privatizavo 43 objektus.

³ 1992 m. rugsėjo 10 d. Vilniuje sporto salėje buvo sušaudyti du jauni policijai gerai žinomi žmonės. Jie anksčiau priklausė Vilniaus nusikalstamai grupuotei „Brigada“, tačiau pastaruosiu metu buvo sukūrę savo grupuotę. Klaipėdoje 1992 m., galima sakyti, veikė vienintelė ir vienvaldė grupuotė, tačiau 1992 m. pabaigoje 1993 m. pradžioje ji pradėjo skilti į maždaug 12–15 mažesnių grupelių, nes kai kurie pagrindinės grupuotės nariai buvo nepatenkinti lyderio kontrole ir savarankiškų veiksmų apribojimu. Įvykus gaujų „karui“ žuvo 7 žmonės (Klaipėdos m. ONTT duomenys).

Šiuo metu organizuotas nusikalstamumas bendroje atskleistų nusikaltimų struktūroje sudaro lyg ir nedidelę dalį (apie 5 proc.) [18, p. 127], tačiau jų žala valstybei ir visuomenei yra didesnė nei dėl kitų nusikaltimų padaryti turtingi nuostoliai. Apie organizuoto nusikalstamumo mastus galima spręsti tik pagal šalutines kompleksines charakteristikas socialinei ir ekonominei padėčiai tirti [19, p. 78]. Negalime apimti visų organizuoto nusikalstamumo struktūrų, tiek tų, kurios atsispindi statistikoje, tiek tų, kurių veikla latentinė, be galo sudėtinga. Juk statistikos duomenys apie organizuotą nusikalstamumą nebūtinai turi atsispindėti per grupinį nusikalstamumą; jie gali atsispindėti per pavienių asmenų daromus nusikaltimus. Iš atskleisto pavienio nusikaltimo, jo atlikimo profesionalumo ir organizuotumo galima spręsti, jog jis susijęs su organizuotu nusikalstamumu [20, p. 145]. Be to, apie organizuoto nusikalstamumo veikimo mastus informacijos gali suteikti viktimologiniai tyrimai, pavyzdžiui, merginų, išvežtų į užsienio valstybes, apklausa ir pan.

Reikėtų paminėti ir tą faktą, jog šiame etape buvo suduotas stiprus smūgis nusikalstamoms organizacijoms. Buvo demaskuota nemažai nusikalstamų grupuočių, suimta ir nuteista aktyvių jų narių. 1996 m. už nusikalstamo susivienijimo organizavimą, vadovavimą arba dalyvavimą jame, asmens terorizavimą, turto prievartavimą buvo nuteisti 104 asmenys [21, p. 1].

Kita vertus, šiame etape buvo padaryta daug strateginių klaidų. Buvo bet kokia kaina siekiama greičiau „susemti“ nusikalstamų grupuočių narius nededant didesnių pastangų išmūšti finansinį tokių grupuočių pagrindą ir neutralizuoti jų vadeivas. Kintant ekonominei, politinei padėčiai iš esmės pasikeitė nusikalstamų grupuočių daromų nusikaltimų struktūra. Buvę „reketininkai“ tapo įmonių savininkais, bankininkais ir pan. Nelegaliai veiklai paslėpti ir pinigų plovimui vykdyti buvo kuriamos fiktyvios įmonės. Taip organizuotas nusikalstamumas pasiekė naują kokybinę pakopą, jis tapo profesionalusnis.

1997 m. Lietuvoje veikė maždaug 100 organizuotų nusikalstamų grupuočių, kurioms priklausė 1200 asmenų [18, p. 128]. Kiek iš tikrųjų yra nusikalstamų grupuočių, nustatyti sunku dėl itin didelio šio socialinio reiškimo latentiskumo. Štai dar vienas šaltinis tvirtina, kad 1997 m. Lietuvoje veikė maždaug 30 nusikalstamų grupuočių, maždaug trečdalis iš jų hierarchinė struktūra buvo palyginti sudėtinga [22, p. 3]. Organizuotos grupuotės turi aiškią teritoriją. Jos veikia konkrečiuose Lietuvos regionuose, pavyzdžiui, Žemaitijos, konkrečiuose miestuose, daugiausia didžiuosiuose: Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Klaipėdoje, Panevėžyje, Marijampolėje. Grupuočių vidinė struktūra, sakyčiau, yra dvejetainė pobūdžio. Vienų grupuočių struktūra labai aiški, jai vadovauja lyderis arba lyderiai¹, o kitų struktūra nėra griežta, nes visi aktyviai dalyvauja nusikalstamoje grupės veikloje. Grupuočių narių skaičius gana įvairus – nuo 15 iki 45 asmenų, didžiąją nusikaltėlių dalį sudaro vyriškos lyties atstovai², vyrauja rusų, lietuvių, lenkų bei žydų tautybės asmenys, amžius taip pat labai įvairus.

Susilpnėjus sienų kontrolei nusikaltėliams tapo lengviau užmegzti ryšius su užsienio šalių nusikalstamomis gaujomis.³ Be abejo, užsienio valstybių nusikalstamų grupuočių veikla turi įtakos šalies nusikalstamumui. Lietuvos ir užsienio šalių organizuotos grupuotės bendradarbiauja tarpusavyje pirkdamos ir parduodamos prekes. Taip pat tikėtina, kad jos kitų grupuočių žinias pritaiko savo veikloje arba naudojami kitos grupuotės infrastruktūra.

Nepalankia linkme pakito ne tik kiekybiniai, bet ir kokybiniai organizuoto nusikalstamumo rodikliai. Pasikeitė organizuotų nusikalstamų grupuočių veiklos metodai – šiuo metu Lietuvos organizuotos nusikalstamos struktūros nuo smurtinių veiksmų pereina prie taikaus bendradarbiavimo ir kriminalinės rinkos pasidalijimo. Pasikeitė jų daromų nusikaltimų struktūra, organizuotos nusikalstamos grupuotės tapo profesionalesnės. Jų profesionalumą rodo

¹ Štai žymios Klaipėdos organizuotos nusikalstamos grupuotės struktūra yra gana sudėtinga: lyderis, jo asmeninė brigada (apsauga), pavduotojai, kontrabandos grupė, narkotikų platinimo brigada ir legalaus verslo grupė.

² Vilniaus m. ONTT darbuotojai nurodė vieną grupuotę, kurioje veikia 98 proc. vyrų ir 2 proc. moterų.

³ Klaipėdos m. ONTT duomenimis, viena žymi šio miesto nusikalstama grupuotė palaiko tarptautinius ryšius su Vokietijos, Rusijos, Ispanijos nusikalstamomis gaujomis. Vilniaus m. ONTT duomenimis, viena šio miesto žinoma grupuotė palaiko ryšius su Lenkijos, Rusijos, Vokietijos nusikalstamomis gaujomis.

tai, kad organizuoti nusikaltėliai stengiasi palikti kuo mažiau nusikalstamos veiklos pėdsakų, grupuotės sėkmingai gali persiorientuoti iš vienos nusikalstamos veiklos į kitą, taip pat stengiasi nusikalstamu būdu įgytas lėšas vis plačiau investuoti į legalų verslą¹. Tokiems pokyčiams įtakos, ko gero, turėjo ir kintanti šalies ekonominė padėtis. Organizuotų nusikalstamų grupuočių nariai iki 1996 m. sugebėjo susikrauti didelį kapitalą, o jau nuo 1996 m. prasidėjo jo legalizavimas (pinigų plovimas). Finansiškai stiprios nusikalstamos grupuotės dalyvauja privatizacijos procese norėdamos legalizuoti nusikalstamu būdu įgytą turtą. Finansinės ir organizuotos nusikalstamos grupuotės suinteresuotos valdyti atskiras strategines bendroves ar net atskiras ūkio šakas. Nusikalstamos grupuotės savo veiklą vis dažniau nukreipia į ekonomikos sritį. Sukauptas kapitalas „perfiltruojamas“ per legalias šalies arba užsienio įmones, „sumaišomas“ su jų kapitalu. Įkuriamos legalios taip pat bendros su užsienio investicijomis UAB, kurios užsiima prekyba, ekspedicijavimu, tarptautiniu gabenimu ir pan. Tokiose įmonėse tvarkoma dviguba finansinė apskaita, slepiami mokesčiai, vienos įmonės likviduojamos, įkuriamos naujos panaudojant likviduojamų įmonių turtą ir akcijas. Akcijos perperkamos, fiktyviai didinamas įstatinis kapitalas, naudojamos fiktyvios skolos pinigams išgryninti.

Taigi organizuotos nusikalstamos grupuotės savo veiklą aktyvina finansų ir ekonomikos srityje. Tai akivaizdu, nes organizuotas nusikalstamumas ekonomikoje pirmiausia reiškiasi ten, kur „sukasi“ dideli pinigai, konkrečiai paliečia tas sritis, per kurias eina dideli finansiniai srautai. Tokiomis sritimis galima laikyti valstybines programas, finansuojamas iš valstybės biudžeto, privatizaciją ir investiciją, finansinę veiklą, užsienio prekybą, žaliavos perdirbimo pramonę. Tai gali būti susiję su tradiciškai, atrodo, nekriminalizuojamomis sritimis: pramogų verslu ir sportu, įvairiais labdaros bei paramos fondais.

Per dešimt 1999 m. mėnesių šalyje iš viso buvo užregistruoti 68 539 finansiniai ir ekonominiai nusikaltimai. Tai sudaro tik 7 proc. nusikaltimų (5,4 proc. daugiau nei tokio pobūdžio nusikaltimų per 1998 m. atitinkamą laikotarpį), tačiau šių nusikaltimų šalies ekonomikai daroma žala yra didelė. Štai kaip padidėjo išaiškintų nuslėptų mokesčių sumos: 1998 m. per 10 mėn. nustatyta 20 001 907 litai nesumokėtų mokesčių, o jau 1999 m. per atitinkamą laikotarpį ši suma siekė 65 425 405 litus². Vis dažniau pasitaiko latentinių nusikaltimų aplaidaus ir apgaulingo apskaitos tvarkymo, mokesčių arba įmokų vengimo atvejų. Jiems atskleisti reikia didesnių teisėsaugos institucijų pastangų³.

Viena iš tarptautinio organizuoto nusikalstamumo pasireiškimo formų Lietuvoje yra pinigų plovimas ir kitos nelegalios finansinės operacijos, vykdomos pasinaudojant užsienio šalyse registruotomis firmomis bei bankais. Reikia pabrėžti, kad baudžiamųjų bylų dėl pinigų plovimo iškeliami labai nedaug. 2001 m. buvo iškeltos 4 tokios bylos, 2000 m. – 3, 1999 m. – 4, 1998 m. – 4, 1997 m. – 6, 1996 m. – 5, tuo tarpu jų išaiškinamumas irgi labai mažas, jis tesudaro apie 25 proc. visų išaiškintų nusikaltimų. 2001 m. tokių atvejų išaiškinta nebuvo, 2000 m. išaiškintas 1 atvejis, 1999 ir 1998 m. – po 1 atvejį, 1997 m. – 3 atvejai. Pašlijusi vertybių sistema, neefektyvi ir neatitinkanti rinkos ekonomikos reikalavimų bankų sistema, kupina prieštaravimų ir „baltų dėmių“ teisinė sistema sudaro sąlygas plauti „nešvarius“ pinigus. Tai ypač akivaizdu pirmajame kapitalo įdėjimo ir legalizavimo etape [23]. Dėl šalies politinio ir ekonominio nestabilumo nusikaltėliai, norėdami galutinai įdėti ir integruoti savo kapitalą, dažnai renkasi Vakarų, taip pat kitas valstybes. Dažniausiai šiam tikslui pasirenkamos Vokietija ir Rusija⁴. Pinigų plovimą kitose valstybėse gali nulemti ir, pavyzdžiui, mažos nekilnojamojo turto kainos, galimybė nuslėpti savo kriminalinę praeitį. Taigi tarptautinis nusikalstamumas sparčiai plinta. Tam įtakos turi rinkos ekonomikos raida, vartojamų prekių

¹ Operatyvinių darbuotojų duomenimis, daugelis Lietuvos organizuotų grupuočių nuo 50 iki 70 proc. savo turto yra investavusios į teisėtą šalies ekonomiką.

² Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenys.

³ Policijos departamento prie LR vidaus reikalų ministerijos duomenimis, per dešimt 1999 m. mėnesių pagal BK 322 straipsnį buvo įregistruoti 238 nusikaltimai (1998 m. per atitinkamą laikotarpį – 215); pagal BK 323 straipsnį – 297 (1998 m. – 192); pagal BK 325 straipsnį – 64 (1998 m. – 42).

⁴ Vilniaus m. ONTT ir Klaipėdos m. ONTT duomenys.

kainų skirtumai įvairiose valstybėse, taip pat noras parsivežti prekių nesumokėjus valstybei mokesčių.

Su organizuotu nusikalstamumu glaudžiai susijusi korupcija [24, p. 176]. Manychiau, galima teigti, jog nusikalstamos grupuotės palaiko ryšius su vietos valdžios atstovais, todėl gali daryti nusikalstamą įtaką, pavyzdžiui, privatizacijos, licencijų išdavimo procesams, valstybinių arba komercinių bankų veiklai. Organizuotų nusikalstamų grupuočių ir korumpuotų valdininkų simbiozė gali reikštis ir priimant teisės aktus, palankius kriminalinėms struktūroms, pavyzdžiui, „globojant“ įvairių rūšių kontrabandą, prostitucijos verslą arba nevykdant organizuotų nusikalstamų grupuočių lyderių baudžiamojo persekiojimo, arba jį vykdant netinkamai.

Įdomiai šiuo klausimu samprotauja Kanados profesorė M. McMachon. Ji tvirtina, kad policijoje, teisme bei parlamente yra žmonių, kuriuos organizuotos grupuotės gali papirkti arba kitaip paveikti. Be to, spėjama, kad kai kurie organizuoto nusikalstamumo lyderiai veikia minėtose įstaigose [25, p. 6]. Taigi šiuo aspektu korupcijos mastai priklauso nuo nusikalstamų pasaulyje vykstančių procesų. Kita vertus, korupcija labai priklauso ir nuo procesų, vykstančių legaliaime pasaulyje. Akivaizdu, kad nusikalstama ekonominė veikla plėtojasi ten, kur daugiau teisėtų kliūčių. Kuo labiau valstybė reguliuoja ekonomiką, tuo daugiau galimybių papirkti valdininkus. Štai 1995 m. Pasaulio banko atlikti tyrimai parodė, kad korupcija verslininkams kelia rimtų problemų. 54 proc. apklaustų vietinių ir Lietuvoje veikiančių užsienio kompanijų nurodė, kad moka pareigūnams [26, p. 13]. Tam tikra verslininkų arba įmonių vadovų dalis patys ieško ryšių su kriminalinėmis grupuotėmis norėdami apsaugoti savo verslą, užtikrinti skolų grąžinimą, paveikti konkurentus ir pan.

Nepaisant struktūrinių organizuoto nusikalstamumo pokyčių, ši problema išlieka aktuali ir šiandien. Tai lemia Lietuvos nusikalstamų grupuočių vykdoma gana plati nusikalstama veikla. Jos užsiima narkotikų kontrabanda, padirbinėjimais, klastojimais, sukčiavimais, vykdo ginkluotus apiplėšimus, vagia automobilius, užsiima sekso pramone (prekyba moterimis), azartiniais lošimais, šaunamųjų ginklų kontrabanda ir prekyba, kuruoja prostitucijos verslą, reketa, lupikauja. Nuodugnai paanalizavus nusikalstamą grupuočių veiklą matyti, kad pagrindinės ir būdingiausios jų veiklos rūšys yra: turto prievartavimas, narkotikų verslas, kontrabanda, automobilių vagystės, nelegali migracija bei prostitucija. Gana paplitęs ir kriminalinių nusikaltimų organizavimas bei kontrolė¹.

Didelę neigiamą įtaką Lietuvos ekonomikai daro kontrabanda². Kontrabandos objektai yra spiritas, narkotikai, ginklai, tabako gaminiai, maisto produktai. Šie objektai gaminami Vokietijoje, Lenkijoje, Olandijoje. Šios prekės (dažniausiai spiritas, maisto produktai ir narkotikai) tranzitu per Lietuvą pasiekia paskirties šalis: Rusiją, Vokietiją, Vidurinės Azijos valstybes. Narkotikų kontrabandos paskirties šalimi tampa ir Lietuva. Sintetiniai narkotikai patenka iš Lenkijos, o augalinės kilmės narkotikai – iš Olandijos. Organizuotos nusikalstamos grupuotės pačios organizuoja kontrabandos išvežimą arba įvežimą į Lietuvą bei jos realizaciją arba padeda kitiems asmenims parvežti arba įvežti kontrabandines prekes gaudami už tai tam tikrą atlygį.

Kalbant apie nelegalią migraciją reikėtų pasakyti, kad šios rūšies nusikaltimų nuolat daugėja ir nelegalių migrantų srautai nuolat didėja. Štai 1992 m. buvo sulaikytas 281 nele-

¹ Vilniuje 1995–1996 m. siautėjo Kubos piliečio J. R. S. Castellanos grupuotė. Ji įsibraudavo į patalpas ir apiplėšinėjo asmenis, grobdavo prabangius automobilius (per šį laikotarpį grupuotė buvo pagrobusi 6 prabangius automobilius). Grupuotė veikė drastiškai, naudojo nukentėjusiųjų atžvilgiu fizinį smurtą. Vilniaus apygardos teismo nuosprendis. Baudž. byla Nr. 1–311. 1998 m. Alytuje ir jo rajone siautėjo „Baublio“ grupuotė. Ji 1992–1994 m. užsiiminėjo chuliganizmu, prievartavo turtą, žudė, plėšė. Grupuotę sudarė 9 nariai. Jie elgėsi ypač žiauriai, darydami nusikaltimus naudodavo smurtą bei ginklus. Buvo išaiškinta 12 grupuotės padarytų nusikaltimų. Vilniaus apygardos teismo nuosprendis. Baudž. byla Nr. 1–4. 1997 m.

² Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis 1997–1999 m. ONTT išaiškino 7 nusikalstamas grupuotes, kurios užsiiminėjo spirito, maisto produktų, vartojamųjų prekių ir narkotikų kontrabanda. Iškelta 130 baudžiamųjų bylų, sulaikyti 78 asmenys, iš jų – 11 pareigūnų. Taip pat sulaikyta prekių, kurių vertė daugiau kaip 10 mln. litų. 2000 m. užregistruoti 88, 2001 m. – 102 nusikaltimai, susiję su kontrabanda.

galus migrantas, 1993 m. – 650, 1994 m. – 1105, 1995 m. – 1853, 1996 m. per 5 mėn. – 235 nelegalūs migrantai [27, p. 3]. Jie, perėję Baltarusijos ir Lietuvos valstybės sieną, toliau į Vakarų keliauja arba sausumos keliu per Lenkiją į Vokietiją, arba jūros keliu – per Klaipėdos uostą į Skandinavijos šalis. Nuo 1992 m. iki 1996 m. buvo išaiškintos keturios didelės organizuotos grupuotės, užsiimančios nelegalių migrantų gabenimu¹.

Pelningas ir organizuotų grupuočių „mėgstamas“ nusikalstamas verslas – prostitucija ir prekyba žmonėmis. Europos saugumo ir Bendradarbiavimo tarybos duomenimis, nuo 1997 iki 2000 m. iš buvusios TSRS teritorijos, Vidurio ir Rytų Europos teritorijų į Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos šalis prostitucijos tikslais buvo išgabenta 750 000 moterų ir mergaičių. Prekyba žmonėmis neaplenkė ir Lietuvos, kurioje moterys parduodamos verstis prostitucija tiek Lietuvoje, tiek ir į užsienio valstybes. Lietuva tapo ne tik moterų eksporto, bet ir tranzito tarp Rytų ir Vidurio Europos valstybių šalimi. Spėjama, kad kasmet apie 1000 moterų prostitucijos tikslais išvežama iš Lietuvos į užsienį, tačiau šie procesai pasižymi dideliu latentškumu ir visiškai neatsispindi oficialiojoje statistikoje. Pavyzdžiui, 2002 m. į oficialią statistiką pateko tik 8 užregistruoti prekybos žmonėmis atvejai, o nuo prekybos žmonėmis normos įsigaliojimo (1998 m. liepos 2 d.) už šį nusikaltimą buvo nuteisti tik 3 asmenys². Prostitucijos nusikalstamo verslo schema gana aiški. Moterys iš Lietuvos per Lenkiją gabenamos į Vokietiją. Ten jos seksualiai išnaudojamos. Kitu atveju, moterys iš NVS šalių atvežamos į Lietuvą. Priedanga dažniausiai būna moterų vežimas dirbti į užsienį. Kita šio verslo pusė – prostitucija šalyje. Sąlyginai prostituciją būtų galima suskirstyti į kelis lygius. Pirmasis lygis – prostitucija, paplitusi tarp narkomanų, valkataujančių asmenų. Šio lygio veiklos organizuotos nusikalstamos grupuotės nekontroliuoja. Antrajam lygiui būtų galima priskirti laisvai veikiančias prostitutas, kurios dirba baruose, restoranuose ir be sąvadautojų. Šio lygio organizuoti nusikaltėliai taip pat neliečia. Trečiasis lygis – prostitutas, dirbančios su sąvadautojais³. Būtent šią prostitucijos dalį „globoja“ organizuotos nusikalstamos grupuotės.

Viena pelningiausių organizuotų nusikalstamų grupuočių veiklos sričių yra narkotikų verslas. Be narkotikų kontrabandos, organizuoti nusikaltėliai kontroliuoja narkotinių medžiagų gamybą bei platinimą. Pagrindiniai veiksniai, lemiantys narkomanijos plitimą bei su ja susijusį nusikalstamumą, yra didelis pelnas, gaunamas iš narkotikų verslo, taip pat didėjanti narkotikų pasiūla ir paklausa. Štai 2001 metais Kaune buvo demaskuotas pirmasis ir greičiausiai vienintelis šalyje modernus pagrindinis narkotinių ir psichotropinių medžiagų fabrikas. Šiame fabrike buvo gaminamas amfetaminas. Vilniuje išaiškinta organizuota nusikalstama grupuotė, prekiausi dideliais narkotinių medžiagų kiekiais⁴. Pastaruoju metu sparčiai gausėja užregistruotų nusikaltimų, susijusių su narkotikais⁵. Didžiuosiuose Lietuvos miestuose yra susikūręs narkotikų prekyautojų tinklas, kurį kontroliuoja organizuotos grupuotės.

Dar viena organizuoto nusikalstamumo veiklos sričių – automobilių vagystės. Vogti automobiliai į Lietuvą patenka iš Vokietijos, Lenkijos, Olandijos, Belgijos, Latvijos, Estijos, JAV ir tranzitu toliau keliauja į Baltarusiją, Ukrainą, Rusiją. Populiariausia – pavogtą automo-

¹ Trys Marijampolės organizuotos grupuotės ir viena Vilniaus grupuotė. Pasienio policijos departamento duomenys. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros duomenimis, 1995 m. buvo sulaikyta 50, 1996 m. – 42, 1997 m. – 63, 1998 m. – 48, 1999 m. – 24 grupuotės, organizavusios ir užsiėmusios neteisėtu valstybės sienos perėjimu.

² Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros duomenys.

³ Operatyvinių darbuotojų teigimu, sąvadautojui priklauso nuo 7 iki 10 prostitučių. Dalį uždirbtų pinigų (dažniausiai pusę šios sumos, o kai kuriais atvejais iki 70 proc.) prostitutas moka sąvadautojui. Sąvadautojas dalį šios sumos sumoka organizuotai grupuotei, kontroliuojančiai jo veiklą.

⁴ Operatyvinių priemonių metu pas šios grupuotės narius rasta 800 g heroino, 1 kg kokaino (Policijos departamento prie LR VRM duomenys).

⁵ Lietuvoje buvo sulaikyti 3 asmenys, bandę realizuoti 3,07 kg hašišo, sulaikytas pilietis, iš Rusijos įvežęs 2500 g marihuanos, 3 asmenys sulaikyti su 9093 g juodojo kokaino (Policijos departamento prie VRM duomenys). 1994 m. buvo užregistruoti 334 nusikaltimai, susiję su neteisėta narkotikų apyvarta, 1996 m. jau užregistruota 511, 1998 m. – 629, 2000 m. – 926, 2002 m. – 937 nusikaltimai.

bilį gražinti už tam tikrą mokestį¹. Nusikaltėliams tai ne tik pelningas, bet ir mažiau rizikos reikalaujantis verslas, nes sumažėja nusikalstamų veiksmų mastas. Reikia tik rasti auką, pagrobti automobilį ir pristatyti jį į slėptuvę (nereikia rūpintis vogto automobilio dokumentų pardirbimu, jo pervarymu per valstybės sieną ir pan.) Be to, nusikaltėliams palanku tai, kad nukentėjusieji nesuinteresuoti kreiptis į policiją. Šiems asmenims svarbiausia atgauti automobilį, todėl jie sutinka su nusikaltėlių pasiūlymu. Vis ryškesnė šio nusikalstamo verslo tendencija – į Lietuvą atvykusių užsienio piliečių automobilių vagystės. Automobilių vagystės taip pat tampa pelningu tarptautinio pobūdžio nusikalstamu verslu. Vokietijoje didelio atgarsio sulaukė tarptautinė automobilių vagių gauja, kurioje, be lietuvių, nusikalstamą veiklą vykdė rusai, baltarusiai, ukrainiečiai, vokiečiai. Ši gauja nuo 1997 m. iki 1999 m. vidurio Vokietijoje pagrobė ir užsakovams į Rytų Europą išgabeno apie 100 automobilių [28].

Organizuotos nusikalstamos grupuotės užsiima ne tik ginklų ir šaudmenų kontrabanda², bet ir prekyba³. Organizuoti nusikaltėliai, vykdydami nusikalstamą veiklą, patys dažnai naudoja šaunamuosius ginklus, organizuoja sprogdinimus⁴. Daugiau nei 5 proc. visų nužudymų Lietuvoje padaryta panaudojus šaunamuosius ginklus.

Galima spėti, kad gausės žmonių grobimų už išpirką. Lietuvoje tai gan retas nusikaltimas, tačiau kasmet jų padaroma bent po kelis.⁵ Dažniausiai pagrobtųjų artimiesiems grasinama neįvykdžius nusikaltėlių reikalavimų susidoroti su pagrobtuoju.

Kita vertus, gali atrodyti, jog organizuotas nusikalstamumas jau pažabotas. Statistikos duomenys rodo, kad baudžiamųjų bylų, iškeltų remiantis BK 227–1 straipsniu, beveik nėra. Nuteistųjų asmenų taip pat. Štai 2000 m. buvo užregistruoti 6 tokie nusikaltimai, iš jų 2 išaiškinti, taip pat išaiškinti ir 35 asmenys, padarę šį nusikaltimą. 2001 m. per 6 mėnesius užregistruoti 3 tokie nusikaltimai, 1 iš jų išaiškintas bei išaiškinti 4 jį padarę asmenys⁶. Kyla klausimas, ar organizuoto nusikalstamumo problema nėra daugiau „bomba“, kuria prisi dengus siekiama gauti policijos finansavimą? Manau, kad statistikos duomenys neatspindi tikrosios organizuoto nusikalstamumo padėties Lietuvoje, nes apimti visas organizuotas nusikalstamas struktūras, tiek tas, kurios atsispindi statistikoje, tiek tas, kurių veikla latentinė, be galo sudėtinga. Be to, statistikos duomenys apie organizuotą nusikalstamumą gali atsispindėti ne tik per grupinį nusikalstamumą, bet ir per pavienių asmenų padarytus nusikaltimus.

Išanalizavęs tokio pobūdžio baudžiamąsias bylas manyčiau, kad pagrindinės priežastys, trukdančios asmenis pripažinti kaltais dėl nusikalstamo susivienijimo kūrimo bei dalyvavimo jo veikloje netobulos įstatymų formuluotės, yra įrodymų stoka, nukentėjusiųjų bei liudytojų parodymų keitimas, parengtinio tardymo klaidos įforminant procesinius dokumentus, įtariamųjų slapstymasis.

Taigi organizuotos nusikalstamos grupuotės susiformavo dar tuometinėje TSRS, prieš atkuriant Lietuvos nepriklausomybę. Per šį laikotarpį jos didėjo, stiprėjo, nes valstybinės institucijos buvo labai silpnos, teisinė bazė taip pat buvo labai silpna. Pamažu organizuotas nusikalstamumas nuo žemiausiojo savo veiklos lygio – reketo perėjo į aukštesnį, sudėtingesnį

¹ 1996 m. nustatytos 8 nusikalstamos grupuotės, užsiimančios automobilių vagystėmis, kai vėliau automobiliai gražinami už išpirką. Atsižvelgiant į automobilio pagaminimo metus bei modelį išpirkos suma svyruoja nuo 2000 iki 6000 JAV dolerių.

² Pasinaudodamos Lietuvos jūrų laivininkystės arba kitų šalių laivais organizuotos nusikalstamos grupuotės kontrabandos būdu į Lietuvą atveža ginklų. ONTT darbuotojų duomenimis, ginklai į Lietuvą patenka iš Argentinos, Rusijos, Izraelio, Ispanijos.

³ 1996 m. Klaipėdoje sulaikyti 4 vienos grupuotės nariai, prekiavę ginklais bei šaudmenimis. Baudž. byla Nr. 30–9–005–96. Pas sulaikytą kitos grupuotės narį rasta granatų RPG–5, kuriomis jis prekiavo. Baudž. byla Nr. 30–1–177–96. Dar pas vieną grupuotės narį rasta 850 g trotilo ir šovinių. Baudž. byla Nr. 30–9–011–96.

⁴ 1997 m. Lietuvoje buvo užregistruota 80 sprogimų atvejų, o 1998 m. – 49 sprogdinimo atvejai. Didžioji jų dalis – kriminalinio pobūdžio. 1999 m. buvo užregistruotas ir išaiškintas 1 nusikaltimas – „Nusikalstamų grupių ginklavimas“.

⁵ 1998 m. pabaigoje Vilniuje buvo demaskuota organizuota nusikalstama grupuotė (daugiau nei 20 narių), kurios pagrindinė veikla buvo verslininkų ir jų giminių grobimas išpirkos tikslais.

⁶ Žr.: LR VRM ataskaitą apie nusikaltimus, padarytus Lietuvos Respublikoje per 2000 m. 12 mėn. ir 2001 m. 6 mėn.

lygi, kuris susijęs su šalies ekonomika. Tai akivaizdu ir, drįsčiau tvirtinti, natūralu, nes pagrindinis ir vienintelis organizuoto nusikalstamumo tikslas – pelno siekimas. Paanalizavus kriminalinius procesus Lietuvoje paaiškėja kai kurios organizuotų nusikalstamų grupuočių raidos tendencijos. Pirmiausia jaunėja grupuočių narių amžius¹. Į grupuotes įtraukiami anksčiau neteisti asmenys. Organizuotų nusikalstamų grupuočių nariai pasižymi įžūlumumu, cinizmu, šurkštumu, visiškai nepripažįsta kitų asmenų teisių ir interesų.

Organizuotos nusikalstamos grupuotės stengiasi užtikrinti savo saugumą naudodamos įvairias konspiracijos formas, rinkdamos kompromituojančią informaciją apie teisės saugos institucijų pareigūnus, per tarpininkus finansiniuose ir politiniuose valdžios sluoksniuose verbuoja sau naudingus žmones [29, p. 143–147]. Nusikalstamos grupuotės, slėpdamos savo nusikalstamą veiklą, imasi įvairiausių priemonių, kad išvengtų baudžiamojo persekiojimo.

Išvados

1. Lietuvoje organizuoto nusikalstamumo užuomazgos susiformavo dar tuometinėje TSRS iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Analizuodamas organizuoto nusikalstamumo plėtrą Lietuvoje galėčiau teigti, jog šis reiškinys Lietuvoje išgyveno du savo raidos etapus. Pirmasis etapas siejamas su 1990 m. pradžia iki 1995 m., o po 1995 m. prasidėjo naujas organizuoto nusikalstamumo raidos etapas.

Pirmame organizuoto nusikalstamumo plėtros etape nusikalstamumas keitėsi ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai. Padaugėjo turtinių nusikaltimų, ypač turto prievartavimų, vagysčių iš butų, automobilių vagysčių, plėšimų. Itin padaugėjo sunkių smurtinių nusikaltimų, jie dažnai padaromi naudojant šaunamąjį ginklą arba sprogmenis. Buitinius nužudymus pakeitė iš anksto suplanuoti nužudymai, nužudymai iš savanaudiškų paskatų, nužudymai kaip sąskaitų suvedimo priemonė. Atsirado nužudymai pagal užsakymą. Be abejo, atsirado ir naujų, laisvos ekonomikos rinkai būdingų nusikalstamumo formų bei rūšių: ekonominiai nusikaltimai, turto prievartavimai, organizuoti profesionalūs nusikaltimai, kontrabanda, spalvotųjų metalų grobimai. Aišku, kad greta to egzistavo ir grynai kriminalinės grupuotės, užsiimančios vagystėmis iš butų, automobilių vagystėmis, plėšimais ir pan.

Sukaupusios didesnę kapitalą organizuotos nusikalstamos grupuotės buvo suinteresuotos legalizuoti nusikalstamu būdu įgytas lėšas. Priėmus Turto privatizacijos įstatymą prasidėjo visuotinis valstybinės nuosavybės privatizavimas.

Antrojo organizuoto nusikalstamumo plėtros etapo analizė leidžia teigti, jog šiame etape nusikalstamos grupuotės atsisakė reketo kaip pagrindinio pelno šaltinio ir ėmėsi perspektyvesnės ir pelningesnės, kartu ir mažiau rizikingos veiklos – prostitucijos organizavimo, narkotikų platinimo, nelegalių lošimo namų laikymo ir pan.

Pasikeitė organizuotų nusikalstamų grupuočių veiklos metodai. Nuo smurtinių veiksmų jos perėjo prie taikaus bendradarbiavimo ir kriminalinės rinkos pasidalijimo. Pasikeitė daromų nusikaltimų struktūra, organizuotos grupuotės tapo profesionalesnės. Jų profesionalumą rodo tai, kad nusikaltėliai stengiasi palikti kuo mažiau nusikalstamos veiklos pėdsakų, grupuotės gali sėkmingai persiorientuoti iš vienos nusikalstamos veiklos į kitą, taip pat stengiasi nusikalstamu būdu įgytas lėšas vis plačiau investuoti į legalų verslą.

2. Analizuodamas dabartinę organizuoto nusikalstamumo padėtį Lietuvoje darau išvadą, kad šiuo metu išlieka aktuali organizuoto nusikalstamumo ir kovos su juo problema. Statistikos duomenys rodo, jog baudžiamųjų bylų, iškeltų dėl nusikalstamo susivienijimo organizavimo ir dalyvavimo jame, beveik nėra, iš tikrųjų nuteistų asmenų taip pat, todėl gali atrodyti, kad organizuotas nusikalstamumas jau pažabotas. Vis dėlto manyčiau, kad statistikos duomenys nerodo tikrosios organizuoto nusikalstamumo padėties Lietuvoje, nes apimti visas organizuoto nusikalstamumo struktūras, tiek tas, kurios atsispindi statistikoje, tiek tas,

¹ Operatyvinių darbuotojų teigimu, vidutinis grupuočių narių amžius – 18–20 metų.

kurių veikla latentinė, be galo sudėtinga. Be to, statistikos duomenys apie organizuotą nusikalstamumą gali atsispindėti ne tik per grupinį nusikalstamumą, bet ir per pavienių asmenų padarytus nusikaltimus.

LITERATŪRA

1. **Скрастинш Я.** Особенности развития организованной преступности в странах Балтии. Pranešimas skaitytas tarptautinėje konferencijoje, skirtoje kovai su organizuotu nusikalstamumu. – Vilnius, 1996 m. gegužės 7–10 d.
2. **Albini J.** The American Mafia. Genesis of Legend. – New York: Irvington Publishers Inc., 1970.
3. **Bičkauskas E.** Baudžiamosios teisinės priemonės Baltijos šalyse užkirsti kelią organizuotam nusikalstamumui. Pranešimas skaitytas tarptautinėje konferencijoje, skirtoje kovai su organizuotu nusikalstamumu. – Vilnius, 1996 m. gegužės 7–10 d.
4. **Paulauskas A.** Bendru frontu prieš organizuotą nusikalstamumą // LEX. 1993. Nr. 1.
5. **Dapšys A.** Nusikalstamumas Lietuvoje. Kriminologinis aspektas // Teisės problemos. 1994. Nr. 1.
6. Skelbta: **Valstybės žinios**. 1990 05 20. Nr. 4. Publikacijos Nr. 395.
7. Skelbta: **Valstybės žinios**, 1991 03 10. Nr. 7. Publikacijos Nr. 208.
8. **Smaliukas J., Urbienė J.** Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918–1993 m. – Vilnius, 1994.
9. **Mačianskas A., Šimkus K.** Mafija – globalinis reiškinys // Pozicija. 1997. Nr. 3.
10. **Klaipėdos m.** ONNT duomenys.
11. Radikalių permainų užkirsti kelią organizuotam nusikalstamumui buvo imtasi tik 1993 m. nustatant baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamo susivienijimo organizavimą. Plačiau žiūrėti: **Piesliakas V.** Baudžiamoji politika Lietuvoje po 1990 m. ir jos tendencijos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: LTA, 1999. Nr.13(5).
12. **Russian** Organized Crime. Global Organized Crime Project. – Washington, 1997.
13. **Vilniaus** apygardos teismo nuosprendis. Baudž. byla Nr. 1–295. 1996 m.
14. **Vilniaus** apygardos teismo nuosprendis. Baudž. byla Nr. 1–160. 1997 m.
15. **UAB „Centrionas“** atvejis. Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų kolegijos nuosprendis // Teisės problemos. 1994. Nr.3.
16. **Щекочихин Ю., Гуров А.** Процессы: гласность и мафия противостояние. – Москва, 1989.
17. **V. Lingio** nužudymo byla. Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų kolegijos nuosprendis // Teisės problemos. 1995. Nr. 1.
18. **Dapšys A., Čepas A.** Nusikalstamumas: kontrolė ir prevencijos perspektyvos. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1998 m. – Vilnius, 1998.
19. **Babachinaitė G.** Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje problemos // Baltijos šalių kriminologų simpoziumas. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką. – Vilnius, 1995.
20. Šį teiginį patvirtina ir Sakalauskas G. Žr. **Nusikalstamumas**. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1999 m. – Vilnius, 1999.
21. **Paulauskas A.** Ryžtingiau kovokime su nusikalstamumu // LEX. 1996. Nr. 2.
22. 1999 m. Vyriausybės nutarimu Nr. 62 patvirtinta Organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programa.
23. **Ромашевский З.** Отмывание „грязных“ денег в странах Центральной и Восточной Европы – трансформация государственного строя. Pranešimas skaitytas Vilniuje Tarptautinėje konferencijoje, skirtoje kovai su organizuotu nusikalstamumu. 1996.
24. 1994 m. buvo užregistruota 111 korupcijos atvejų, 1995 m. – 67, 1996 m. – 54, 1997 m. – 71, 1998 m. – 63 atvejai. Žr.: **Dapšys A.** Kriminologinės nusikalstamumo situacijos Lietuvoje vertinimas. Prognozės ir prevencijos galimybės // Teisės problemos. – Vilnius, 1998.
25. **McMachon M.** Преступность, юстиция и права человека в Балтийских странах. – Хельсинки, 1995.
26. Dažniausiai buvo minimi muitinės ir mokesčių inspekcijos pareigūnai. Sumos siekia nuo 10 iki 50 tūkstančių JAV dolerių per metus. Plačiau žr.: **Bičkauskas E.** Organizuoti nusikaltėliai įsisiautėja. Kaip juos tramdome? // Pozicija. 1999. Nr. 1.

27. **Lazarenka J.** Nelegalios migracijos per Baltijos valstybės kriminogeniniai aspektai. Pranešimas skaitytas tarptautinėje konferencijoje, skirtoje kovai su organizuotu nusikalstamumu. – Vilnius, 1996 m. gegužės 7–10 d.
28. **Venckutė J.** Lietuviai – automobilių vagių kurjeriai // Lietuvos rytas. 2000 m. kovo 27 d. Nr. 72(2817).
29. **Šimkus K.** Nusikalstamų organizacijų savisaugos sistema // Kriminalinė justicija: mokslo darbai. – Vilnius, 1996. Nr. 5.

***Organized Criminality in Lithuania: Factual State and Law Enforcement
Institutions' Practice***

Dr. Aurelijus Gutauskas

Law University of Lithuania

SUMMARY

Organized criminality is a new social phenomenon, which has roots in illegal economic activity. It is becoming one of the most urgent problems all over the world and leaves Lithuania is not an exception. After the restoration of independence when market economy relations were taking form and legitimate economy was getting ever stronger, the organized crime by taking black markets, satisfying the demand for illicit goods and services and creating it as well took over some of the features legitimate economic activity. Activities of Lithuanian organized criminal associations encompass everything starting with purely criminal racketeering and finishing with such crimes against economy as contraband, illegal economic activity, money laundering, bribery and etc.

The degree of the phenomenon is emphasized by the fact that in the whole number of cleared crimes against economy make up 3–5 per cents of the total number of crimes only, however the damage to the state and society is much bigger than that inflicted in the wake of criminal crimes.

For Lithuania, just as for other states reviving democratic society and market economy it's important to prepare and implement a number of measures facilitating efficient combating of organized crime.

The author founds its judgment of criminological research, practical material of criminal cases and statistical data analyses the appearance of organized crime in Lithuania, its factual state and practice of law enforcement institutions.

The author distinguishes two major stages of development of organized crime and renders their major analysis. The first stage is related to 1990 and 1995, whereas from 1995 organized crime has entered into a new stage of development.

